

BOJ ZA NEZÁVISLOST A HLAVNÍ TENDENCE POSTKOLONIÁLNÍHO VÝVOJE

Předpoklady dekolonizace afrických kolonií

Na dekolonizaci afrických kolonií působilo mnoho vnitřních a vnějších faktorů.

Vnější faktory:

Zahájení procesu dekolonizace v mimosaharských oblastech

Rozvoj národněosvobozeneckého hnutí v Asii a arabských zemích Blízkého a Středního východu a severní Afriky výrazně ovlivnil podobné tendence i na africkém kontinentu. Politickou nezávislost již v roce 1945 vyhlásila Indonésie a Laos, v roce 1946 se osamostatnilo Zajordánsko, Sýrie, Filipíny a v roce 1948 Barma a Cejlon. V roce 1949 získala nezávislost Kambodža, nicméně největší význam pro dekolonizační proces mělo vyhlášení politické nezávislosti Indie v roce 1950 (Pakistán 1956). Afričtí intelektuálové s velkou pozorností sledovali proces dekolonizace v těchto částech světa a postupně prosazovali myšlenku na sebeurčení a úplnou politickou nezávislost do politických programů svých národněosvobozeneckých hnutí.

Na počátku 50. let se proces dekolonizace rozšířil i na africký kontinent, když některé země severní Afriky získaly nezávislost. V roce 1951 se nezávislosti dočkala Libye, v červenci 1952 proběhla egyptská revoluce pod vedením Gamála Abdan Násira, která výrazně ovlivnila národněosvobozenecké hnutí v severní Africe. V roce 1954 vypukla alžírská válka a o dva roky později získaly nezávislost Maroko, Tunisko a Súdán.

Mezinárodněpolitická situace

Další významný faktor souvisel s rozdělením světa na dva politické bloky, západní a východní, a zahájení studené války. Jedním z míst konfrontace studené války se stal právě africký kontinent, kde se Sovětský svaz pokusil využít nespokojenosti utlačovaných národů ve svůj prospěch a podporoval nejrůznější africké politiky a politické organizace v jejich boji proti koloniálním velmocím. Pomoc Sovětského svazu nebyla jen hospodářská a propagandistická (zejména na půdě OSN), ale i vojensko-organizační (dodávky zbraní a vojenského materiálu, výcvik partyzánů, činnost vojenských poradců, zabezpečení zdravotní péče raněným partyzánům atd.). Tato pomoc byla zvláště významná během alžírské války, boje národů portugalských kolonií (Angola, Mosambik, Portugalská Guinea), Zimbabwe, Namibie, Etiopie a JAR. Sovětský svaz podporoval i další země, které se pokoušely na základě socialistických pouček o překonání ekonomické zaostalosti, jako např. Ghana, Guinea, Tanzanie, Malí, Benin, Súdán, Republika Kongo (Brazzaville), Madagaskar a několik menších ostrovů. Otázka dekolonizace Afriky se stala z podnětu sovětských diplomatů pravidelnou agendou jednání Valného shromáždění OSN.

Mezinárodní organizace protikoloniálního hnutí

Velký význam pro rozvoj národněosvobozeneckého hnutí mělo konání bandungské konference v roce 1955, které se zúčastnilo 23 delegací (z toho šest z Afriky – Egypt, Zlaté pobřeží, Súdán, Etiopie, Libérie, Libye, neoficiálně Maroko, Tunisko a Jihoafrická unie). Výsledkem konference bylo přijetí tzv. pančaišy, která vycházela z pěti základních principů: respektování lidských práv, cílů a zásad Charty OSN, respektování suverenity a teritoriální integrity každého státu, uznání rovnosti států a ras, zřeknutí se vměšování a odsouzení hrozeb agrese a použití síly proti územní celistvosti a politické nezávislosti. Na konferenci se mezi asijskými a africkými národy vytvořily základy pro spolupráci a koordinaci boje proti kolonialismu. Závěry Bandunga se pozitivně odrazilily na vytvoření společného bloku asijských a afrických národů v mezinárodních organizacích a zejména pak na půdě OSN.

Vnitřní faktory

Účast Afričanů ve druhé světové válce
Formování zárodků národněosvobozeneckých organizací
Nacionalismus
Négritude
Panafrikanismus

Národněosvobozenecký boj afrických národů

Národněosvobozenecký boj anglických kolonií

Britský systém nepřímé vlády prošel po druhé světové válce několika modifikacemi. Pod silicím národněosvobozeneckým hnutím v asijských britských koloniích se Britové začali usilovně zabývat otázkou reformy africké koloniální politiky. Výsledkem diskusí britské labouristické vlády bylo rozhodnutí poskytnout koloniím větší stupeň vnitřní samosprávy. Ústavní reformy spočívaly obvykle ve vytváření exekutivních a zákonodárných rad za minimální účasti domácího obyvatelstva, ale tyto „vlády a parlamenty“ neměly prakticky

žádné pravomoci. V řadě afrických zemí proběhly volby, ale díky volebnímu systému se jich mohlo zúčastnit jen malé procento Afričanů. Vedle těchto snah o vnější demokratizaci koloniálního systému ale britské koloniální úřady neváhaly silou reagovat na nečetná povstání, zejména pak proti hnutí Mau-Mau v Keni v letech 1952-1956, kde Britové nasadili armádu o síle 35.000 mužů a během potlačení povstání bylo uvězněno téměř 280 000 Afričanů, 111 000 z nich bylo odsouzeno a 800 popraveno.

Rozpad britské koloniální říše v Africe zahájila Ghana, kde Lidová strana Konventu (CPP) pod vedením Kwame Nkrumaha vystoupila již v roce 1949 s požadavkem okamžité nezávislosti. Na základě nové ústavy z roku 1954 získali všichni obyvatelé Zlatého pobřeží volební právo, které ve volbách v roce 1954 a 1956 vyneslo CPP do čela země. K. Nkrumah se obrátil na britskou vládu s žádostí o udělení nezávislosti, která byla potvrzena v březnu 1957. Získání politické nezávislosti Ghany odstartovalo dekolonizaci britské koloniální říše. Se stejnými požadavky posléze vystoupila Nigérie a Somálsko (nezávislost 1960) a Sierra Leone a Tanganyika (1961). V 60. letech pak následovala Uganda (1962), Zambie a Malawi (1964), Gambie (1965), Botswana a Lesotho (1966), Mauritius a Svazisko (1968), Seychelly (1976) a Zimbabwe (1980).

Všechny britské kolonie se staly součástí sdružení anglofonních zemí Commonwealth, ale řada z nich se snažila po získání politické nezávislosti vyvíjet nezávislou politiku. Kromě republiky Mauritius, Botswany, Gambie a částečně Zimbabwe se bývalé britské kolonie potýkaly s vážnou politickou nestabilitou, která se projevila velkým počtem vojenských převratů, zejména v Ghaně (5 vojenských převratů), Nigérii (6 vojenských převratů), Sierra Leone (5 vojenských převratů), Ugandě (4 vojenské převraty) a Lesothu (3 vojenské převraty).

Většina bývalých britských kolonií se pohybovala od one-party state (Ghana, Uganda, Zambie, Tanzánie, Sierra Leone, Malawi) k vojenským režimům s krátkými meziobdobími demokratických a autoritářských vlád.

Národněosvobozenecký boj francouzských kolonií

Naprostě z odlišných pozic vystupovali francouzští kolonizátoři. Tzv. přímá vláda v praxi znamenala zahrnutí kolonií do systému francouzského společenství. Kolonie se formálně členily na zámořské departmenty (Alžírsko a ostrov Réunion), tzv. připojená území (Togo a Kamerun) a tzv. zámořská území (ostatní africké kolonie). Přímá vláda se netýkala jen zavádění francouzského státního systému, ale znamenala i "právo" zástupců tzv. zámořských národů zasedat v zákonodárných orgánech čtvrté republiky. Zatímco jeden africký poslanec byl volen 800.000 obyvateli, jeden francouzský poslanec 80.000 obyvateli.

Nejvyšším zákonodárným orgánem Francouzské unie bylo její Shromáždění, ve kterém polovinu ze 150 poslanců tvořili Afričané. Nicméně jediným právem tohoto shromáždění bylo vydávat jen dobrozdání k francouzským zákonům. Francouzské kolonie byly sdruženy ve dvou regionálních uskupeních, jednak ve Francouzské západní Africe (osm zemí) a Francouzské rovníkové Africe (tři země včetně Francouzského Somálska). Obě tyto uskupení si volily ve dvou kuriích vlastní shromáždění, ve kterých zasedali i Afričané, ale všechna tato shromáždění měla taktéž jen poradní funkci.

Volební právo bylo omezené, ve Francouzské západní Africe mohlo volit přibližně 6,3% Afričanů, ve Francouzské rovníkové Africe přibližně 2,5% Afričanů. Navzdory tomu, že byly v roce 1957 zřízeny další zastupitelské orgány, tzv. velké rady, v koloniích měli rozhodující slovo nadále francouzským prezidentem jmenovaní guvernéri.

Francouzské kolonie byly rozděleny do tzv. okruhů, které spravovali francouzští velitelé podřízení přímo guvernérovi kolonie. Teprve na nejnižší úrovni francouzská koloniální správa využívala sítě kantonálních a vesnických náčelníků jako přirozených místních autorit.

Francouzská kolonizační politika se opírala o asimilační koncepci, podle které se Afričané měli stát černými Francouzi. Francouzská koloniální vláda neváhala v případě nutnosti nasadit svou moderní armádu ke krvavému potlačení místních povstání. Tak např. v roce 1947 utopila v krvi povstání na Madagaskaru, během kterého zavraždili 60-80.000 Malgašů. Výjimečný stav na Madagaskaru pak trval až do roku 1956. Podobně tvrdě zasáhla francouzská armáda v roce 1955 ve francouzském Kamerunu, kde úřady nejdříve zakázaly činnost národně osvobozenecské Unie národů Kamerunu (UPC), které vystupovalo za sjednocení Britského a Francouzského Kamerunu. Když UPC přešla k partyzánskému boji, francouzská armáda se rozhodla rozdrtit UPC rychlou ofenzívou, při které zavraždila přes 5.000 Afričanů a srovnala se zemí přes 200 afrických osad.

Proces dekolonizace francouzských kolonií nejvíce ovlivnil vývoj francouzské Guineje, kde se do boje o politickou nezávislost postavila Demokratická fronta Guineje (PDG) vedená Sékou Tourem. PDG zvítězila ve volbách v roce 1956 a ve volbách do okružních rad v roce 1958. V září 1958 obyvatelé Guineje přes zastrašování ze strany francouzského prezidenta Ch. de Gaulle odmítla ústavu 5. republiky a vyhlásila nezávislost. Francie uvalila na mladičkou zemi hospodářskou blokádu, ale Guinea dostala finanční pomoc od Ghany a socialistických zemí.

Masová dekolonizace francouzských kolonií proběhla v roce 1960, kdy získaly nezávislost Kamerun, Madagaskar, Federace Mali, Čad, Středoafriická republika (Ubangi Šari), Senegal, Togo, Republika Kongo (Brazaville), Gabun, Pobřeží slonoviny, Niger, Dahome, Horní Volta a Mauretánie. Poslední dvě francouzské kolonie, Komory získaly nezávislost v roce 1975 a Džibutí v roce 1977.

Na rozdíl od bývalých britských kolonií, ne všechny země zůstaly ve Francouzském společenství. Guinea, Pobřeží slonoviny, Niger, Dahome a Horní Volta před vyhlášením nezávislosti oznámily své přání z tohoto společenství vystoupit.

Ve většině francouzských kolonií proběhly před získáním nezávislosti vícestranické volby, které měly posunout francouzské kolonie do parlamentního systému. Francouzská koloniální administrativa vnutila řadě svých bývalých kolonií ústavu vycházející z francouzské ústavy tzv. Páté republiky (poloprezidentský systém). Nicméně brzy po získání nezávislosti došlo v řadě francouzských kolonií ke změně této ústavy ve prospěch posílení pravomocí prezidenta, což vedlo prakticky k přeměně poloprezidentských systémů v prezidentské. Tento přesun potvrdil i mocenské postavení nejsilnějších národněosvobozeneckých organizací, které díky dominantnímu vítězství v prvních volbách mohly rozhodovat o změně nejen ústavy, ale i stranického systému. Většina francouzských kolonií přistoupila k zákazu opozičních politických stran a zavedla one-party state. Pro většinu francouzských kolonií byla pro postkoloniální období typická politická nestabilita, která se projevila velkým množstvím vojenských převratů. V Beninu a Burkina Faso došlo k šesti vojenským převratům, na Komorách k pěti převratům, ve Středoafričké republice a Republice Kongo ke čtyřem převratům, v Mauretánii, Nigeru a Togu ke třem.

Bez ohledu na historické pozadí můžeme sledovat ve francouzských koloniích nejrůznější ideologické tendence a pokusy o sociální inženýrství. S myšlenkami socialistického vývoje koketovala Guinea, Republika Kongo, Madagaskar, Mali a Benin. Naopak další země jako např. Senegal se opíraly o koncepce negritudue či teorie panafrikanismu. Tzv. třetí vlna demokracie zasáhla na počátku 90.let i francouzské kolonie, které ve velké míře zaváděly vícestranické systémy a demokratizaci politického a ekonomického života.

Národněosvobozenecký boj belgických kolonií

Belgie v Africe nedisponovala žádnou rozsáhlejší koloniální říší. Kromě tzv. Belgického Konga (Kongo Léopoldville, Kongo Kinshasa, Konžská republika, Zaire, dnešní Demokratická republika Kongo), Belgičané po první světové válce spravovali mandátní území Ruanda-Urundi (dnešní Burundi a Rwanda), které bylo předtím německou kolonií. Belgický kolonialismus se nijak výrazně neodlišoval od francouzského přímé správy, i pro něho byla charakteristická důsledná centralizace koloniální správy. Belgičtí úředníci a koloniální policisté cílevědomě bránili vzniku afrických politických organizací a přísně kontrolovali i africké kulturní a vzdělávací organizace. Na rozdíl od ostatních koloniálních metropolí Belgičané po druhé světové válce neprovedli žádnou reformu koloniální správy a prakticky až do roku 1960 byl nositelem nejvyšší výkonné moci v koloniích jmenovaný belgický guvernér. Neexistenci parlamentu nahrazovala tzv. vládní rada, jejíž členy (většinu tvořili Evropané) jmenoval guvernér. Všechny legislativní rozhodnutí se schvalovaly v Bruselu a vyhlášovaly se jako královské dekrety. Vztah Belgičanů k Afričanům by se dal označit jako paternalistický, když Afričané byli považováni za dětsky naivní bytosti a Belgičané se stylizovali do role opatrovníků či vychovatelů.

Na konci 50.let se v Belgickém Kongu zformovalo několik národněosvobozeneckých organizací, z nichž nejvlivnější se stalo Konžské národní hnutí (MNC) v čele s Patriciem Lumumbou. V roce 1960 proběhlo jednání u kulatého stolu mezi belgickou vládou a představiteli konžských politických stran, které vyústilo v křehkou dohodu o vyhlášení politické nezávislosti 30.června 1960. První volby skončily vítězstvím MNC a P. Lumumba vytvořil koaliční vládu, nicméně vláda nebyla schopna zabránit prosazení tribálních zájmů.

Politickou krizi Konžské republiky odstartovala revolta konžských vojáků za afrikanizaci armády (belgičtí důstojníci si udrželi klíčové velitelské posty), která se posléze přeměnila ve spontánní rasový konflikt, jehož výsledkem byl exodus 15.000 Belgičanů z Konga. Ekonomika a státní správa Konga se bleskurychle zhroutila a separační tendence se projevíly v odtržení nejbohatší konžské provincie Katangy (Shaba, Tshombe a jeho politická strana CONAKAT, konfederace etnických skupin Katangy) a jižní části provincie Kasai obývané kmenem Baluba.

Belgická vláda bez konzultace s oficiální konžskou vládou aktivovala v Kongu své vojenské jednotky, které neoficiálně podporovaly separatistické tendence. P. Lumumba se obrátil o pomoc na OSN, ale mezinárodní jednotky OSN nijak nezasáhly proti separatistům. Patová situace se zvrátila během konfliktu P. Lumumbou s prezidentem Kasavubou, když se oba politici navzájem odvolali ze svých funkcí a jejich osobní konflikt naprosto paralyzoval činnost konžského parlamentu. Kritické situace využil mladičkový seržant konžské armády Joseph Desiré Mobutu, který v čele konžské armády rozpustil vládu a parlament. Moci se ujala tzv. rada komisařů a po sblížení postojů Kasavuby a Mobutua byl vydán zatykač na P. Lumumbu, který se neúspěšně pokusil o útěk do východní provincie. Během útěku byl P. Lumumba zadržen a při převozu do Katangy byl v lednu 1961 zavražděn.

Další období prakticky až do roku 1965 se vyznačovalo velkou politickou nestabilitou, když země byla prakticky rozdělena do tří samostatných oblastí pod vládou Mobutua (Leopoldville), Gizengy (Stanleyville) a Tshombeho (Elisabethville). Nejdříve došlo k dohodě mezi Gizengou a Mobutuem, díky čemuž byla vytvořena nová vláda pod vedením bývalého Lumumbova stoupence Cyrille Adouly. Teprve po silném mezinárodním tlaku USA a akci jednotek OSN se podařilo porazit katanžské žoldnéřské jednotky a znovu sjednotit zemi. Nicméně následující ekonomická krize vrhla zemi do další občanské války, kterou se podařilo zvládnout až na

konci roku 1964 za vlády Moise Tshomby, který se vrátil ze švýcarského exilu. Nová krize vypukla na podzim roku 1965, kdy se schylovalo k prezidentským volbám a vypukl konflikt mezi prezidentem Kasavubou a M. Tshobem. Kritické situace využil generál Mobutu, který přinutil Tshombeho k demisi a po vojenském převratu v listopadu 1965 odstranil Kasavubu, sám se chopil moci a nastolil reakční autoritářský politický systém, který se udržel u moci prakticky až do jeho smrti v roce 1997.

Národněosvobozenecký boj španělských kolonií

Vyklizení španělský pozic v Africe probíhalo poměrně bleskově, když postupně ztroskotala poválečná snaha španělských úřadů o asimilační politiku. Jediná španělská kolonie v subsaharské Africe, Rovnická Guinea, patřila k nejhudším africkým zemím. Do čela národněosvobozeneckého boje se postavily Hnutí za národní osvobození Rovnické Guineje (MOLINAGE) a Lidová myšlenka Rovnické Guineje (IPGE). Španělské úřady poskytly v srpnu 1963 zemi nejdříve omezenou autonomii a po dalším nátlaku ze strany národněosvobozeneckých organizací (zejména v roce 1964 nově vzniklého Hnutí národní jednoty Rovnické Guineje – MUNGE) souhlasily v listopadu 1968 s vyhlášením politické nezávislosti.

Vnitropolitický život Rovnické Guineje se po získání nezávislosti zkomplikoval soupeřením hlavních politických organizací a nakonec vedl k nastolení autoritářského režimu Maciáse Ngueme, který se v roce 1972 prohlásil za doživotního prezidenta. Rovnická Guinea zůstala po celé období ekonomicky závislá na Španělsku.

Národněosvobozenecký boj italských kolonií

Italská koloniální říše se formovala prakticky až ve 20. století. Italské zájmy směřovaly především do oblastí severní Afriky (Libye a Maroko) a tzv. rohu Afriky (Somálsko a Etiopie). Itálie se nakonec v severní Africe prosadila v mocenském boji s Francií jenom v Libyi, zatímco v Maroku musela ustoupit před francouzsko-španělskými nároky. Mnohem úspěšnější byla Itálie v Rohu Afriky, kde ovládala Eritreu a podílela se na rozparcelování tzv. Velkého Somálska, které se rozpadlo mezi pět územních celků (Etiopie, Keňa, Britské Somálsko, Francouzské Somálsko a Italské Somálsko). Po koloniální válce v polovině 30. let Itálie okupovala tehdy nezávislou Etiopii.

Počátek konce italské koloniální říše přinesla druhá světová válka. V jejím průběhu Britové okupovali většinu italských kolonií (Etiopii, Eritreu a Italské Somálsko v roce 1941). Zatímco Etiopie obnovila svou nezávislost pod vládou císaře Haile Sellasia I., o ostatních italských koloniích se rozhodovalo mezi spojenci a později na půdě OSN. Podobně jako po první světové válce v případě Německa byla ukončena italská koloniální nadvláda,¹ ale italské kolonie (Libye, Eritrea a Italské Somálsko) nepřipadly jako dříve pod správu jiných koloniálních velmocí.

O osudu italských kolonií v Rohu Afriky, které byly pod přímou vojenskou správou Velké Británie, měla na základě zprávy Komise čtyř mocností rozhodnout Rada ministrů zahraničních věcí spojeneckých mocností. Komise, která od roku 1948 zasedala přímo v somálském Mogadišu, však nedošla k žádnému rozhodnutí a podstoupila celou záležitost Valnému shromáždění OSN. O osudu všech italských kolonií nakonec rozhodlo 4. zasedání Valného shromáždění OSN v listopadu 1949, které přijalo rozhodnutí, na jejímž základě se měly bývalé italské kolonie postupně připravovat na vyhlášení politické nezávislosti.

Jako první se v prosinci 1951 osamostatnila Libye a v září 1952 byla Eritrea připojena k Etiopii. Pouze v případě Italského Somálska VS OSN na základě Bevinova-Sforzova plánu nečekaně přenechalo bývalé koloniální zemi svěřeneckou správu, která byla potvrzena v lednu 1950. Na základě tohoto rozhodnutí byla v dubnu 1950 v Italském Somálsku vytvořena italská svěřenecká administrativa, která nakonec trvala až do 1. července 1960, kdy byla vyhlášena politická nezávislost.

Přestože italská koloniální správa spadala pod přímou kontrolu OSN, Itálie vládla v Somálsku prakticky bez většího omezení. V čele svěřenecké správy stál italský administrátor, který prakticky až do roku 1956, kdy bylo ustaveno zákonodárné shromáždění, vykonával veškerou zákonodárnou a výkonnou moc. Italové neváhali v roce 1952 brutálně potlačit protikoloniální demonstrace, během kterého bylo pět Afričanů zastřeleno, stovky Afričanů byly zbity a uvězněny. Teprve na konci 50. let se začala realizovat tzv. somalizace administrativní správy a připravovala se ústava pro nový stát.

Národněosvobozenecký boj portugalských kolonií

Bývalé portugalské kolonie prošly velmi obtížnou cestou k získání politické nezávislosti. Na rozdíl od ostatních koloniálních velmocí portugalská vláda oficiálně odmítla právo koloniálních národů na sebeurčení a deklaraci Valného shromáždění OSN z roku 1960 o poskytnutí samostatnosti koloniálním zemím a národům prohlásila za vměšování do vnitřních záležitostí Portugalska. Podle Salazarova režimu portugalské kolonie rozhodly o svém sebeurčení v rámci tzv. lusitánské společnosti. Tzv. lusitánská společnost vycházela z teorie lusotropikalismu, podle kterého portugalský kolonialismus měl údajně humánní charakter a kladl si vysoké etické cíle. Lusotropikalismus se údajně kvalitativně výrazně lišil od britského, francouzského či belgického

---

¹ Itálie se vzdala kolonií podpisem mírové smlouvy v roce 1947.

kolonialismu. Teoretickým otcem lusotropikalismu byl Gilberto Freyre, podle kterého Portugalci vytvořili zvláštní lusotropikální civilizaci polusitánštěním národů cestou „biologického procesu asimilace a sociálního procesu symbiózy kultur.“ Základem teorie byly tvrzení o rasové harmonii, schopnosti Portugalců přizpůsobit se tropickým podmínkám života, výjimečnost sociálně-politického citění Portugalců atd.

Skutečná praxe však předčila koloniální praktiky všech ostatních koloniálních velmocí. Totalitní portugalský režim vystupoval ostře nejen proti domácím demokratickým silám, ale netrpěl žádné formy resistance ve svých koloniích. Činnost politických stran byla zakázána a portugalská tajná policie PIDE se pokoušela kontrolovat všechny nepolitické společenské kluby a zájmové spolky. Pouze 1 % afrických obyvatel portugalských kolonií získalo status assimilados, kteří byli podle teorie Portugalců plně integrováni v civilizované společnosti (přijali vnější způsob života Evropanů a jejich mentalitu). V roce 1954 Portugalci zavedli zákon o „svobodné práci,“ podle kterého mohli být Afričané ve věku 18 až 55 let přinuceni k práci, pokud si sami nezajistili placené zaměstnání. Portugalci neváhali prodávat své pracovní síly do průmyslových oblastí v Belgickém Kongu, Rhodesie či Jihoafrické unie. Biologický proces asimilace se především opíral o vytváření rozsáhlých kolonátů v úrodných oblastech Angoly a Mosambiku, ze kterých byli násilně vyháněni místní afričtí obyvatelé. Kolem roku 1960 žilo v portugalských koloniích téměř 275 000 Evropanů a jejich počet se k polovině 70.let zvýšil na 300.000.

Neústupnost portugalských koloniálních úřadů vyústila v zahájení ozbrojeného národněosvobozenického boje afrických národů portugalských kolonií. V Angole byl zahájen národněosvobozenický boj v roce 1961 útokem na luandskou věznici, posléze v roce 1963 se rozhořel národněosvobozenický boj v Portugalské Guineji a o rok později v Mosambiku. Do čela národněosvobozenického boje se v Angole postavila MPLA, v Portugalské Guineji PAIGC a v Mosambiku FRELIMO. V posledně jmenovaných zemích hrály obě organizace dominantní roli v boji s portugalskými kolonizátory, ale v Angole byla situace komplikovanější, když kromě MPLA v zemi ještě působily další dvě osvobozenické fronty opírající se etnické skupiny. Jednalo se o organizaci FNLA (kmen Bakongo) v čele s Holdenem Robertem a v roce 1966 vznikla UNITA (kmen Ovambundu) v čele s Jonasem Savimbim. V průběhu ozbrojeného boje se partyzánům všech tří hlavních osvobozenických organizací podařilo osvobodit rozsáhlé oblasti ve vnitrozemí, kde se vytvářely zárodky nové místní správy. V Portugalské Guineji v roce 1973 dokonce proběhly volby a došlo k vyhlášení politické nezávislosti Guineje-Bissau.

Po demokratické revoluci v Lisabonu v dubnu 1974 vstoupila vojenská vláda do jednání o ukončení koloniální války a předání politické nezávislosti. Jednání proběhly poměrně rychle, Guinea-Bissau získala nezávislost již v roce 1974, zatímco v ostatních zemích došlo k vyhlášení nezávislosti v roce 1975. Proces dekolonizace proběhl bez větších problémů v Mosambiku, Ostrovech sv. Tomáše a Princově ostrově a na Ostrovech Zeleného mysu.

Naopak v Angole byla situace komplikovaná, protože ještě před vyhlášením nezávislosti došlo k bojům mezi všemi třemi organizacemi a přechodná třístranná vláda se rozpadla. FNLA podporovaná regulárními vojsky Zairu postupovala na Luandu, baštu MPLA, ze severu a z jihu postupovala UNITA podporovaná jednotkami Jihoafrické unie (batalion Buffalo). MPLA se podařilo zadržovat postup obou armád do 11. listopadu 1975, data vyhlášení nezávislosti, po kterém nová angolská vláda požádala Kubu o vojenskou pomoc. Kubánské oddíly odrazily jednotky FNLA a UNITA od Luandy a v následující téměř 15 let trvající občanské válce se staly hlavní součástí angolské armády.

Na konci 70.let provedla angolská armáda úspěšnou intervenci do severních oblastí, rozprášila jednotky FNLA a přinutila zairskou vládu, aby přerušila podporu této organizaci. Naopak UNITA se díky přímé podpoře Jihoafrické unie a od roku 1985 oficiálně i americké vlády (předtím CIA) úspěšně dařilo ovládat rozsáhlé území jižní a východní Angoly, které byly obývány převážně kmeny Ovambundů. Teprve na přelomu 80. a 90.let došlo k jednání o řešení angolského konfliktu, k podepsání tzv. Římských smluv a v roce 1992 byly uspořádány první demokratické volby. Po vyhlášení volebních výsledků UNITA odmítla uznat vítězství MPLA a obnovila občanskou válku. Teprve smrt Jonase Savimbiho vedla v roce 2002 k ukončení občanské války a v současnosti vláda MPLA připravuje na rok 2006 parlamentní a prezidentské volby.

Určitým vnitropolitickým problémům se nevyhnula ani Guinea-Bissau a Mosambik. Guinea-Bissau se v druhé polovině 70.let pokoušela o vytvoření jednotného státu s Ostrovy Zeleného mysu, ale tento pokus ztroskotал v listopadu 1981 po vojenském převratu v hlavním městě Bissau. Ostrovy Zeleného mysu reagovaly zrušením článku ústavy o sjednocení a nastoupily vlastní cestu politického vývoje. Pro obě země je dominantní pokus budovat zárodky socialistické společnosti, který se projevil pokusem provést kolektivizaci zemědělství, zestátněním průmyslu (v Guineji-Bissau fungoval po získání nezávislosti jeden pivovar), zaváděním jednotného školství a vytvářením monolitických společenských organizací. Podle ústavy vedoucí úlohu v obou zemích plnily PAIGC a PAICV. K obratu dochází až v roce 1990, kdy obě vedoucí síly společnosti se vzdaly svého dominantního postavení v politickém systému, zavedly v zemi vícestranický systém a uspořádaly demokratické volby.

V Mosambiku se situace vyvíjela velmi podobně jako ve dvou výše uvedených zemích, ale koncem 70.let začala v zemi působit organizace RENAMO, u jejíž vzniku stála tajná rhodeská policie, která chtěla

Mosambik potrestat za podporu, kterou vyjadřoval národněosvobozenecké organizaci ZAPU vedené Robertem Mugabem. RENAMO získalo velmi rychle podporu obyvatel, kteří byli nespokojeni s politikou vlády FRELIMO (potlačení tribálních zvyků, odstranění tradičních kmenových elit z rozhodování atd.) a prakticky celá 80.léta probíhala v Mosambiku občanská válka.

Po vyhlášení nezávislosti Zimbabwe v roce 1980 roli sponzora RENAMO převzala Jihoafrická unie. Teprve tzv. Lusackým mírem v roce 1992 byla v Mosambiku ukončena občanská válka, uspořádány demokratické volby a nastolena demokracie. FRELIMO se na počátku 90.let vzdalo marxisticko-leninské orientace a souhlasilo se zavedením vícestranického systému.

Důsledky koloniálního dědictví

Postkoloniální vývoj afrických zemí je výrazně ovlivněn důsledky koloniálního dědictví, které je možné sledovat v šesti základních směrech.

1. Úředně vymezené hranice

Při dělení Afriky na Berlínské konferenci v polovině 80.let 19.století byly vytvářeny nelogické územní jednotky, které nebraly ohled na etnické složení daného území, ekonomické podmínky či přístup k moři. Naprosto nelogický byl vznik např. mikrostátu Gambie, či existence angolské Cabindy, která nemá přímé spojení se svou vlastní. Celkem 14 zemí nemá přístup k moři a musí se spoléhat při vývozu svého zboží na libovůli svých sousedů. Několik z těchto 14 zemí má dokonce jen jednoho či dva sousedy (Gambie, Lesotho, Svazijsko). Evropští politici se nezabývali při dělení Afriky ani otázkami přírodních zdrojů, díky čemuž např. Niger nemá prakticky půdu vhodnou k zemědělství.

Mnohem negativnější vliv na životy afrického obyvatelstva mělo etnické rozdělení Afriky. Necitlivé dělení rozdělilo nejen etnika, ale i mnoho komunit mezi dva nebo dokonce více států a dokonce více koloniálních velmocí. Pouze několik málo zemí, jako např. Rwanda, Burundi, Lesotho či Svazijsko má hranice podle předkoloniální reality, a naopak všechny ostatní země se musí potýkat s rozdělením etnik a politických komunit mezi rozdílné země. Tak např. somálský národ byl rozdělen mezi pět států (Francouzské, Italské a Britské Somálsko, Keňa a Etiopie), Bakongové jsou rozděleni mezi Demokratickou republiku Kongo a Angolu, Ovambundové mezi Angolu, Botswanu a Zambii atd. Tyto pozůstatky koloniálního dělení v současnosti vyvolávají na jedné straně pokusy o iredentismus (sjednocení národů rozptýlených do různých států, např. somálsko-etioipská válka v 70.letech – snaha připojit etiopský Ogaden k Somálsku) a na straně druhé vnitřní etnické konflikty. Současně existují země jako např. Tanzánie, na jehož území žije přes 200 etnických skupin a které musí hledat systém vlády, který by čelil etnickým konfliktům.

2. Podstata nehegemonických států

Předkoloniální africké státní celky měly v podstatě nehegemonický charakter. Etnické skupiny či komunity, které nechtěly setrvat v rámci nějakého politického uskupení obvykle volily přesun do vzdálenějších oblastí jako nejlepší způsob, jak zabránit politickému podřízení. Podobně ani v období koloniálního státu, s výjimkou zemí, kde byla silná bělošská menšina (Jižní Afrika, Zimbabwe, Keňa, Namibie) koloniální moc neusilovala o budování moderního státu, ale orientovala se spíše na ekonomicky zajímavé oblasti. Investice do dopravní infrastruktury kolonií byly výjimečné a obvykle k nim docházelo jen na místech, ze kterých měly být určité suroviny dopraveny k přístavům.

3. Slabé spojení mezi státem a společností

Koloniální stát se opíral víceméně o mocenskou legitimitu vyplývající z vojenské okupace. Koloniální stát nikdy nevycházel z nějaké společenské smlouvy mezi státem a jejími obyvateli, protože koloniální vláda se nezodpovídala africkému obyvatelstvu, ale své koloniální vládě v mateřské metropoli. Z těchto důvodů Afričané nikdy nepocítovali respekt vůči státním institucím, které pro ně vždy reprezentovaly jen instituce jejich násilného potlačení. I díky této situaci africký moderní stát, který vznikl prakticky přes noc, se mohl jen minimálně opřít o domácí občanskou společnost a mohl počítat s omezenou legitimitou.

4. Způsob formování státních elit

Přechod afrických zemí k nezávislosti byl výrazně poznamenán nedostatkem vzdělaných domorodých elit, které by se mohly ujmout výkonu a řízení státních institucí. Na jedné straně zde existovala uctívaná úzká skupina náčelníků či africké aristokracie, která se v některých koloniích i za koloniálního období podílela na administrativní činnosti na nejnižší úrovni (např. výběr daní, veřejné práce atd.), ale na straně druhé se kolonizátoři snažili ovlivnit podíl Afričanů na státní správě. Nové elity se formují pozvolna z řad vzdělané mládeže, přičemž během koloniální etapy vzdělání Afričané vykonávali funkce na nejnižší stupni státní administrativy jako úředníci, učitelé, v minimálních případech získali specializované vysokoškolské vzdělání (právníci, lékaři atd.). Na konci koloniálního období se někteří kolonizátoři pokoušeli o afrikanizaci státní správy, ale v tomto úsilí nebyli nikterak důslední.

5. Ekonomické dědictví

Africká ekonomika patří k nejslabším na světě. Kořeny této zaostalosti (někdy se používá teorie underdevelopment) je nutno hledat taktéž v koloniálním dědictví. Koloniální velmoci v řadě případů zanechali za sebou průmyslově a zemědělsky zaostalé země, které se orientují na pěstování několika zemědělských kultur (monokulturní zemědělství, jako např. kakao, káva, kukuřice, sisal). Průmysl v koloniích nebyl prakticky budován a pokud existoval, tak jen pro zpracování plodin před jejich vývozem do zahraničí. Výsledkem ekonomického dědictví je provázanost afrických ekonomik se svými metropolemi, přičemž fakticky nefunguje vzájemný obchod mezi africkými zeměmi.

6. Slabé politické instituce

Koloniální velmoci se krátce před svým odchodem pokusily na poslední chvíli vybudovat ve svých koloniích liberální politické instituce, o které by se mohly opírat nově zvolené africké vlády. Tyto instituce však neměly žádnou legitimitu ani historické zakotvení a od svého vzniku se potýkaly s existenčními problémy. Ve velké většině afrických zemích tento pokus rychle ztroskotal a byl nahrazen (koloniálním) autoritářským stylem vládnutí a byrokratickým státem (one-party-state)

Hlavní tendence postkoloniálního vývoje

1. Politický vývoj

Přestože se britské, francouzské, portugalské, belgické, italské a španělské metropole snažily na poslední chvíli dát svým koloniím demokratickou ústavu a zavést vícestranický systém, svázat země v rámci různých společenství (Commonwealth, Francouzské společenství), postkoloniální vývoj ve většině zemí rychle nabral jiný směr. Jen šest z 48 zemí Subsaharské Afriky (Botswana, Mauritius, Senegal, Gambie, Jižní Afrika a Zimbabwe) dokázalo po získání politické nezávislosti delší dobu udržet demokratický rámec svého politického systému (Zimbabwe v polovině 90.let přerušila demokratický vývoj, podobně jako Gambie v roce 1994). Jisté pochybnosti však můžeme mít i o demokratickém charakteru politických systémů Botswany, Mauritia a Senegalu, kde sice probíhají vícestranické volby, ale u moci se dlouhodobě drží jedna politická strana (nedochází ke střídání různých politických sil).

Hlavní tendencí postkoloniálního vývoje po získání nezávislosti bylo upevnění moci politických stran, které stály v čele národněosvobozeneckého boje. Praktickým projevem tohoto vývoje bylo zejména posílení prezidentských pravomocí, což se v řadě zemí projevilo sloučením funkcí prezidenta a ministerského premiéra. Prezidentský systém byl s výjimkou několika zemí (Botswana, Mauritius, Senegal, Gambie, Svazijsko) zaveden prakticky ve všech subsaharských státech.

Dalším výrazným jevem postkoloniálního vývoje byla silná centralizace a byrokratizace státu, která se projevila ve všech oblastech života společnosti. Postkoloniální stát většinou fungoval na základě klientelských vztahů, přičemž politologové pro africké země stát začaly používat termín neopatrimoniální stát. Jedná se o hybrid, kdy koexistují vedle sebe zvyky patrimonální vlády a racionálně vytvořené právní instituce. Charakter afrického státu má v současnosti více etnokomunitární/klientelistický než západoevropský individualistický ráz.

Velmi podstatným rysem politického vývoje byl postupný zákaz opozičních politických stran a zavedení jedné vládnoucí politické strany, což se projevilo v označení tzv. one-party state. Tento rys nebyl charakteristický jen pro země, které koketovaly s principy vědeckého socialismu a marxismu-leninismu (Ghana do roku 1966, Guinea, Tanzánie, Mali, Angola, Benin, Mosambik, Guinea-Bissau atd.), ale i u ostatních zemí, které vycházely z koncepcí afrického socialismu, či se rozhodly pro budování volného trhu a liberální ekonomiky (Senegal, Pobřeží slonoviny, Kamerun, Zambie, Sierra-Leone, atd.).

Výrazným mezníkem v politickém vývoji subsaharské Afriky se stal rozpad východního bloku na konci 80.let, který poznamenal i africký kontinent (přerušení sovětské a americké hospodářské pomoci). Politická nestabilita (nemožnost dále udržet ekonomiku) se projevila v rezignaci vládnoucích politických stran na vedoucí sílu společnosti a one-party state a došlo k vytvoření (obnovení) vícestranického systému a organizaci spravedlivých a svobodných voleb. Demokratizace afrického kontinentu není jednoduchým procesem, naráží na řadu zpětných procesů (Gambie, Guinea-Bissau, Zimbabwe, Libérie, Sierra-Leone, Demokratická republika Kongo, Súdán atd.), nicméně můžeme hovořit, že tento demokratizační trend je na africkém kontinentu v poslední 15 letech výrazně dominantní.

2. Ekonomický vývoj

Ekonomika afrických kolonií měla ve většině zemí po získání nezávislosti dramatický sestupný vývoj. Většina zemí zůstala ekonomicky závislá na svých bývalých metropolích a země, které se rozhodly vzít osud do vlastních rukou (např. francouzská Guinea), se okamžitě dostaly do obtížné ekonomické situace. Francie přerušila s Guineu veškerou ekonomickou spolupráci, zastavila všechny úvěry a nařídila francouzským firmám, aby do tří měsíců ukončily své aktivity v Guineji. V podobné situaci se ocitly všechny bývalé portugalské kolonie, kdy prakticky veškeré portugalské obyvatelstvo (cca 400.000-500.000) opustilo Angolu, Mosambik a

Guineu-Bissau. Průmysl, obchod, školství a úřady v těchto zemích se prakticky ze dne na den zastavily. Nicméně ani ostatní země, které se pragmaticky nevzdaly spolupráce se svými bývalými koloniálními metropolemi, se rychle dostaly do ekonomických problémů.

V roce 1960 se HDP na jednoho obyvatele afrických zemí pohyboval od 38 USD (Malawi) po 284 USD v Gabunu. OSN udávalo příslušné údaje jen u 18 z 33 afrických nezávislých zemí, z nichž 11 mělo HDP nižší než 100 USD, čtyři země vyšší jak 100 USD a pouze zmíněný Gabun a Senegal (207 USD) překročily 200 USD. Průměr HDP těchto 18 zemí činil 116 USD. Srovnatelné údaje k roku 1975 zaznamenaly určitý růst, i když na HDP řady zemí se projevila především těžba a vývoz nerostných surovin (ropa, diamanty, vzácné kovy). Nejnižší HDP mělo Mali (90 USD), nejvyšší Gabun 2540 USD. Průměr 36 uvedených zemí činil 357 USD, přičemž tohoto průměru nebo vyššího dosáhlo jen devět zemí. V roce 2000 země subsaharské Afriky dosáhly celkové průměru 810 USD. Na první místo s nejvyšším HDP se dostaly Seychelly s 7.631 USD, za nimi následuje Gabun s 4.009 USD. Celkem 32 z 48 zemí subsaharské Afriky dosahuje nižší průměr než 500 USD, přičemž jen 13 zemí má vyšší HDP, než je daný průměr 810 USD.

Závislost většiny afrických zemí na jedné nebo dvou obchodních komoditách přivedla v období krize (opakované ropné krize, pokles cen kaka, kávy, mědi atd.) řadu zemí k nutnosti žádat o zahraniční půjčky, které dnes dosahují astronomických částek. Mezinárodní měnový fond a Světová banka jako jediné bankovní instituce, které jsou ochotny finančně pomoci africkým zemím, podmínily půjčky rozsáhlými strukturálními změnami (liberalizace ekonomiky, otevření se mezinárodnímu a soukromému kapitálu, snižování úlohy státu v ekonomice, ukončení státní dotace potravin, krácení veřejných výdajů). IMF a světová banka pro většinu afrických zemí stanovila třibodový program obnovy, který zahrnuje podporu zemědělského sektoru, opatrnější obchodní (zejména dovozovou) politiku a větší účinnost veřejného sektoru. Výsledkem opatření strukturálních změn došlo na jedné straně sice ke stabilizaci africké ekonomiky, nicméně s nulovým růstem, zatímco na druhé straně se díky zrušení státních subvencí prakticky rozpadl malopřůmysl, dramaticky se zvýšila nezaměstnanost, inflace a došlo k prohloubení chudoby afrického obyvatelstva. Řada zemí se díky strukturálním změnám nevyvarovala v 90. letech politické destabilizaci, která se odrazila v řadě nových vojenských převratů a násilných protivládních demonstracích

3. Sociální vývoj

Koloniální metropole zanechaly subsaharské země v oblasti sociální politiky v naprosto bezvýhodné situaci. Školský systém a zdravotnictví, které bylo v koloniích budováno, ve větší míře sloužilo evropským kolonistům a po odchodu Evropanů z afrických zemí se tento sektor ocitl prakticky v rozvalinách. Podle údajů z roku 2000, průměrný věk obyvatel subsaharské Afriky se pohybuje kolem 52 let (Malawi 40 let, Kapverdské ostrovy 68 let), i když v současnosti tyto údaje prochází dramatickou změnou vzhledem k epidemii HIV a AIDS. Tak např. Svazijsko mělo v roce 2000 průměrný věk 62 let, v roce 2005 se uvádí již jen 38 let, když více jak třetina svazijské populace je nakažena HIV a AIDS. Podobná situace je v Jižní Africe, Botswaně, Lesothu, Zimbabwe a v dalších zemích.

Ani údaje o gramotnosti subsaharského obyvatelstva se přes veškeré úsilí nijak dramaticky nelepší, když se odhaduje, že jen 43% obyvatelstva umí číst, psát a počítat (Zimbabwe 11%, Keňa, Seychelly (!) 12%, Jižní Afrika 14%, Mauritius 15%, Rovnicková Guinea, Lesotho 16%, na druhé straně Niger 83%, Somálsko 76%, Burkina Faso 75%, Mali 74%, atd.). Školský systém se přitom ve větší míře opírá jen o malotřídky (2-3 roky školní docházky), systém středních a vysokých škol na několik výjimek prakticky neexistuje.

Zhoršení sociální politiky se prohloubilo v 90. letech, kdy řada afrických zemí musela, aby zabránila státnímu bankrotu, využít půjček IFM a Světové banky, které však vedly ke snížení státní podpory veřejné politiky, což se negativně odrazilo zejména ve školství a zdravotnictví.